

UNA TERRISSERIA EPIGRÀFICA: EL SOLAR DEL MERCAT DE SANTA CATERINA DE BARCELONA EN EL MOMENT ALTIMPERIAL ROMÀ

Jordi Aguelo Mas
Josefa Huertas Arroyo
*Arqueòlegs de l'empresa CODEX,
Arqueologia i Patrimoni, SCCL*

1. INTRODUCCIÓ

L'excavació a l'antic mercat de Santa Caterina¹ de Barcelona es va portar a terme entre els anys 1999 i 2003, d'acord amb un projecte del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat i amb l'autorització del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i el finançament de l'Institut Municipal de Mercats de Barcelona i Foment de Ciutat Vella, SA. L'empresa encarregada de l'excavació va ser CODEX, Arqueologia i Patrimoni, SCCL, i la direcció tècnica va ser a càrrec de Josefa Huertas i Jordi Aguelo.

El projecte s'inscriví dins d'una reforma integral del mercat que afectava el subsòl d'aquest amb la construcció de dues plantes subterrànies per a aparcaments i serveis.

Els treballs van permetre recuperar una àmplia seqüència cronològica que se situa entre la prehistòria i l'actualitat i que es pot consultar en la bibliografia específica, a la qual remeten per a situar i contextualitzar el jaciment de manera aprofundida.

Molt resumidament, situen una primera ocupació en l'edat del bronze inicial (al voltant de l'any 1800 aC), representada per algunes sitges amb materials del grup del nord-est i un enterrament doble. La següent evidència, la documenten en el moment de fundació de la ciutat i és la base

del present article. Després d'un període d'abandonament, s'ocupà part del solar amb una necròpolis de gran entitat, caracteritzada per la construcció d'edificis funeraris i d'un possible centre de culte, datats entre els segles IV i VI dC. Els segles posteriors estan marcats per la presència de pous d'extracció d'aigua i sitges, fet que parla d'un moment relacionat amb l'explotació agrícola de la zona. Als segles IX-X, les diferents estructures s'amortitzaren, i al segle XI es construí una capella amb un conjunt conventual al seu voltant.

A llarg del segle XII es començà una incipient urbanització de la zona que fou esborrada per l'arribada dels frares predicadors o dominics el 1223, que construïren el convent (sota l'advocació de Santa Caterina) més gran de la ciutat de Barcelona, el qual perdurà fins al segle XIX, quan, fruit de la desamortització de béns eclesiàstics de Mendizábal, passà a mans públiques i fou enderrocat. Al seu solar se situaren el mercat d'Isabel II (més tard anomenat de Santa Caterina) i diversos edificis d'habitatges, i es van traçar nous carrers (General Álvarez de Castro i part de l'avinguda de Francesc Cambó) o bé altres d'existents es van perllongar (Freixures) per a facilitar la viabilitat del barri.

2. CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC

La colònia romana de *Barcino* es fundà durant l'època d'August, en una cronologia situada al voltant de l'any 10 aC. Sense estendre's gaire sobre les dades històriques, recordem que d'a-

1. Limitat per l'avinguda de Francesc Cambó, els carrers de les Freixures, Colomines i Giralte el Pellisser, i la plaça de Santa Caterina.

quests primers moments és el primer recinte defensiu de la ciutat, que resguardava una petita àrea d'unes deu hectàrees on se situaven tant edificis públics com zones d'hàbitat de major o menor entitat. Al voltant de les muralles es van desenvolupar diverses zones de creixement suburbial, on se situaren les estructures i les activitats que no es portaven a terme a l'interior de la ciutat, així com algunes *villae* suburbials i zones de necròpolis.

3. EL MOMENT ALTIMPERIAL DE SANTA CATERINA

Les restes d'aquest moment ocupen la meitat oriental del solar, amb una extensió d'uns 3.000 m², i depassen els límits d'aquest a l'est i al sud (figura 22).

Les estructures són tot un seguit de murs que delimiten àmbits poc definits, conservats en llurs nivells de fonamentació, amb orientació

FIGURA 21. Vista general de les restes.

Arqueològicament, ja des dels anys vuitanta (concretament el 1984 i el 1986 [Granados i Rovira, 1987, p. 126-132]), amb les intervencions portades a terme durant la construcció de l'aparcament soterrani de l'avinguda de Francesc Cambó, es va començar a parlar d'una zona d'abocament de testar d'àmfores de les formes Pascual 1 i Dresel 2-4, i s'esmentà la presència també d'escòries de ceràmica i rebuigs de forn.

nord-est/sud-oest i nord-oest/sud-est, així com un pou d'extracció d'aigua i diverses estructures menors. Totes aquestes estructures presenten una escassa entitat constructiva i es conserven de manera molt fragmentària. Se situaven directament sobre el terreny natural o s'excavaven dins d'aquest.² La tècnica constructiva emprada fou la

2. Respecte a la cota actual, se situen uns dos metres per sota dels 6,30 m sobre el nivell del mar actuals.

del lligat en sec de pedres treballades, elements ceràmics (de vegades amb defectes de cocció) i escòries de ceràmica.

Dins de les estructures construïdes es va recuperar un pou d'extracció d'aigua de planta quadrada i de grans dimensions. Aquest pou presenta unes mides d'1,50 m de costat interior. Els primers dos metres estan construïts amb pedres sense treballar de mida mitjana, fragments d'àmfora i peces constructives ceràmiques. La part inferior, excavada en el terreny natural, no presenta cap mena de revestiment i baixa recta fins als 1,10 m sobre el nivell del mar, on la paret s'eixampla uns 40 cm i dibuixa una forma lleugerament globular, per a facilitar la recollida d'aigua.

Com a fet important es pot assenyalar la presència de grans retalls en el terreny natural farcits de materials diversos, bàsicament fragments d'àmfores, ceràmica comuna i material constructiu. Aquests retalls es localitzen a la meitat més propera a l'avinguda de Francesc Cambó i oscil·len entre una potència d'1 m i una de 2 m. El més gran omple pràcticament la tercera part de la zona ocupada, com es pot veure a la planta del moment. La cota d'inici, al seu costat sud, és la mateixa que la de les estructures construïdes i va baixant fins a assolir pràcticament els 2 m, com ja s'ha esmentat.

A la zona més meridional del solar, el panorama canvia substancialment. S'han individualitzat diversos estrats amb una gran proporció d'escòries ceràmiques i rebuigs de forn, així com algunes peces deformades durant el procés de cocció.

4. INTERPRETACIÓ DE LES RESTES

Com resta palès a la planta de fase, les estructures localitzades són d'escassa entitat i malauradament no es poden definir àmbits clars, encara que les orientacions, la tècnica i les alineacions corresponen a una mateixa intenció.

L'únic àmbit que es pot resseguir amb claredat marca un espai de concentració d'escòries i capes d'argila cremada que es localitza al sector sud-est del solar, i més que com un àmbit construït s'ha d'entendre com la delimitació d'un espai que podia tenir la funció de zona de treball.

La majoria dels murs se situen al nord d'aquesta zona. Tal com es pot apreciar, no es pot aventurar com devien ser els àmbits que delimita-

ven, però sí que podem veure que a la part central es documenta un mur i, paral·leles a aquest, a uns 4 m, dues grans pedres quadrangulars i una tercera pedra desplaçada que podrien conformar un espai de forma rectangular. Les bases servien per recolzar uns pilars de fusta que sostenien un sostre també de materials peribles. Per les característiques de la construcció, es podria parlar també d'una zona de treball, encara que sota cobert, al contrari que en la primera esmentada.

La resta de les fonamentacions no permeten apuntar gaire cosa més sobre com devien ser aquestes estructures que es conserven parcialment.

Al nord d'aquesta segona zona es van localitzar la canalització, els grans retalls a l'argila i el pou d'aigua, que marcava el final de la zona ocupada en aquell moment.

Aquestes estructures estan associades amb la important presència d'elements de rebuig, peces amb defectes de cocció, escòries i cendres. No podem oblidar que, per exemple, la majoria dels murs estan construïts en part amb fragments ceràmics i escòries. D'altra banda, la presència d'escòries de mida gran s'ha documentat al primer sector esmentat, anomenat *zona de treball*.

Una lectura de les diferents dades documentades ens permet veure que les restes situades en aquesta època segueixen un esquema molt clar i que podem relacionar amb altres jaciments de característiques similars (Revilla, 1995), associats amb la producció ceràmica.

Malauradament, no hem localitzat el forn o els forns —l'element més significatiu d'aquest tipus d'instal·lacions—, però hi ha altres fets que sí que podem apuntar per a argumentar el nostre raonament i que situen el jaciment com a part d'una àrea de producció ceràmica.

Per començar, els diferents àmbits relacionats amb el procés de la producció ceràmica acostumen a ésser d'escassa entitat constructiva, normalment delimiten grans espais que permeten dividir les diferents activitats i se situen a prop de la zona d'abocador. En el nostre cas, com ja hem apuntat, es poden intuir tres zones molt clares: la primera (amb major concentració d'escòries) estava relacionada amb la zona més propera al possible forn, la segona estava ocupada pels murs, que delimitaven les zones de treball, i la tercera estava ocupada per una gran zona d'extracció d'argila que es tornava a omplir

posteriorment amb materials de rebuig (tant ceràmics com grans aportacions de nòduls de calç resultants de la neteja de l'argila local).

Com ja hem dit, la zona és molt rica en argila, bàsica per a poder elaborar la ceràmica, així com en les altres matèries primeres necessàries, com l'aigua, per la presència d'aqüífers naturals (no hem d'oblidar el pou documentat), i el combustible per a fer funcionar els forns, que es podia obtenir als aiguamolls i boscos propers a *Barcino*.

Així mateix, el lloc d'emplaçament té una bona ubicació en relació amb les vies de comunicació i els centres urbans. El jaciment es troba en una zona molt propera a la costa, a tocar de les diferents vies i a la zona de fora de les muralles de la colònia de *Barcino*. Les vies de distribució eren ben fàcils, tant la via terrestre com la via marítima. L'immediat ramal barceloní de la *Via Augusta* proporcionava una «sortida» dels productes per terra. La proximitat a l'activitat portuària directa al litoral de la colònia romana, així com la facilitat d'accessos al delta del Llobregat, on es trobaven tant el port de Montjuïc com la zona d'ancoratges del litoral de les Sorres,³ eren arguments força interessants per a qui dedicava la seva producció majoritàriament a l'exportació.

Finalment, la tipologia ceràmica representada és la típica d'aquest tipus de jaciments. Bàsicament, podríem parlar de producció d'àmfores i, de manera residual, de ceràmica comuna i probablement elements constructius, ja que es localitzaren els tres tipus productius fets amb els tres tipus d'argila documentats.

Per totes aquestes raons, les restes documentades s'han interpretat com una zona de testar localitzada parcialment i lligada a la producció ceràmica, però diferents estudis que es troben en fase d'elaboració i que es presenten en aquest treball acabaran de confirmar o de rebatre aquesta teoria.

5. POSSIBLES PRODUCCIONS DEL TALLER

D'aquest moment s'ha documentat un ventall de materials ceràmics força interessants, en-

tre els quals predominen els materials de procedència local, i molt possiblement de la zona que ens ocupa. Per tal de tenir una visió més aproximada, hem optat per fer una valoració de les peces en percentatges, obtinguda dels estrats amb major presència de material. És per això que a vegades s'esmenten diferents percentatges en funció de les diferències per zones.

Com ja s'ha apuntat anteriorment, el material de procedència forana representa al voltant d'un 2 % del total de material recuperat i està format fonamentalment per *terra sigillada itàlica* i ceràmica de cuina africana.

Però, sense cap mena de dubte, és el material local el que ens aporta més informació, ja que a vegades són peces amb defectes de cocció o deformades, que arriben a representar el 98 % del material.

Les peces més representades són les àmfores: un 78 % del total del material recuperat. Les formes documentades són bàsicament Pascual 1 (entre el 59 % i el 92 %) i Dressel 2-4 (entre el 38 % i el 4 %), amb una documentació testimonial de formes com la Dressel 7-11 o la Laietània 1, ambdues amb una representació al voltant de l'1 % i no produïdes a la zona (figura 23).

Quant a les pastes representades, se'n localitzen dos tipus molt clarament diferenciats a escala macroscòpica i que es documenten en les dues formes. La pasta més representada (70 %) és de tonalitat clara, de molt bona factura i amb desengreixant poc visible, típica de la zona en un primer moment. La segona pasta més representada (28 %) és de color vermellós i amb una forta presència de quars blanc, també típica de la zona.

Aquests percentatges ens parlen d'una producció molt primerenca, amb una predominança de la pasta clara sobre la vermella i de la forma Pascual 1 sobre la Dressel 2-4.

No parlarem en aquest moment del tema de les marques (figura 24), ja que es tractarà en altres treballs d'aquest mateix volum, però en funció de les dades esmentades abans podem avançar que molt possiblement la majoria de les marques es poden associar amb la forma Pascual 1, malgrat que el fet que només s'hagin localitzat en pivots dificulta que es pugui assegurar aquesta hipòtesi.

Dins de les ceràmiques comunes, on es localitzen les mateixes tipologies de pastes que en les àmfores i que representen entre el 8 % i el 14 %

3. Sobre el port de Montjuïc i pel que fa a l'ancoratge de les Sorres, remetem a la lectura dels estudis realitzats per Izquierdo (Izquierdo, 1997).

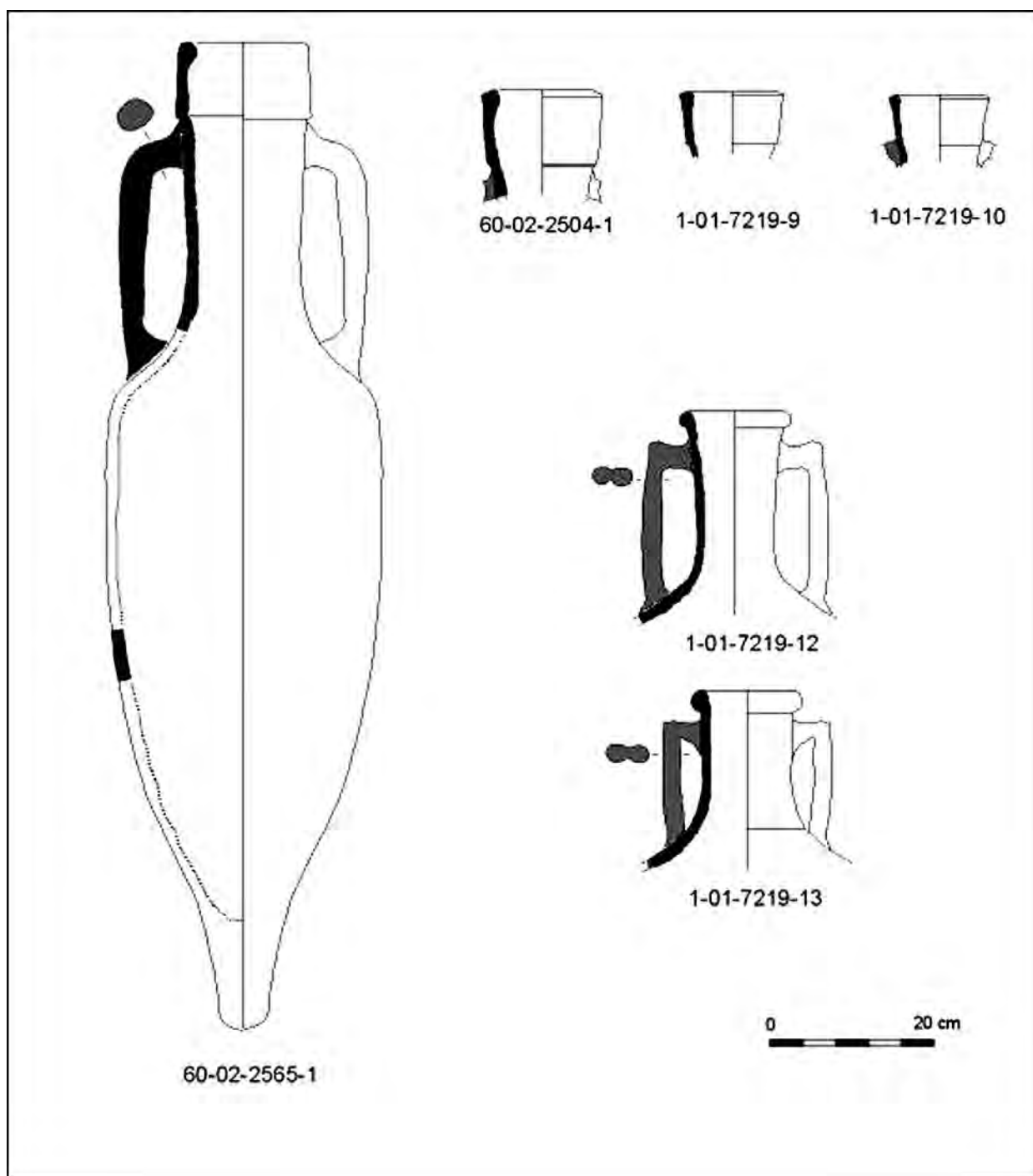

FIGURA 22. Tipus d'àmfores recuperats.

del total de material recuperat, es pot distingir una àmplia tipologia d'elements, formada per bols, gerres, gibrells, olles, morters, etcètera. També s'ha recuperat algun fragment de *dolium*.

Deixant de banda el material ceràmic recipient, també s'ha localitzat material ceràmic cons-

tructiu, en concret *tegula* plana (8 %) i ímbrex (4 %).

Finalment, altres elements ceràmics documentats són diversos pondus troncocònics passats de cocció que formaven part d'alguns dels murs.

FIGURA 23. Marques recuperades en el jaciment.

6. APORTACIÓ DEL JACIMENT A L'ORGANITZACIÓ DEL TERRITORI

Un fet força interessant i que ha estat possible gràcies a la gran extensió que ocupa el jaciment, és l'establiment d'una proposta del possible límit de la propietat. El límit occidental dibuixa una línia que divideix el solar, pràcticament, en dues meitats. No oblidem que les restes d'aquesta fase depassen els murs de l'edifici del mercat conservat fins al 1999 i que no es documenten els altres límits del jaciment en el moment altimperial.

Aquest fet per si mateix és poc definidor, però la línia es mantingué sense canviar malgrat el pas dels segles, ja que es torna a identificar en el moment de l'ocupació de la necròpolis i és fàcilment visible fins al moment en què existia el convent del segle XI dC. Les línies d'aquesta parcel·lació no es modificaren fins al segle XII dC, quan es començà una incipient urbanització de la zona, que fou estroncada a partir de mitjan segle XIII dC amb la construcció del gran projecte dominic que esborrà les traces anteriors. Així doncs, es documenta una divisió que es mantin-

gué durant poc més de mil dos-cents anys i que funcionà paral·lelament als eixos viaris de la ciutat romana.

7. CONSIDERACIONS FINALS

La lectura de les diferents dades permet corroborar les aportacions fetes a partir de les intervencions arqueològiques de l'avinguda de Francesc Cambó dels anys 1984 i 1986, i permet un millor coneixement de com era la *Barcino* que s'estenia més enllà de les muralles de la ciutat al voltant del canvi d'era.

Malauradament, les restes documentades no permeten un coneixement exhaustiu de com s'organitzaven aquests tipus de centres productors, malgrat que sí que es pot apreciar una divisió per sectors: sector relacionat amb l'extracció o el tractament de les matèries primeres, sector d'elaboració i sector associat amb el forn.

La producció de Santa Caterina sembla que cobreix un ampli ventall cronològic des dels primers anys de la fundació de la colònia i situat, en funció de les produccions ceràmiques, entre els anys 10 aC i 20 dC, com a mínim.

Aquestes evidències permeten relacionar estretament la producció i la vida de l'assentament amb l'inici de la vida a la colònia, al voltant del canvi d'era, i situar el seu moment final, com a molt tard, a mitjan segle I dC. Aquest ventall cronològic està força documentat en jaciments de característiques similars situats al llarg de tota

la costa de la Laietània i s'ha de relacionar amb els canvis en la producció i la comercialització del vi de la zona (Revilla, 2001).

El jaciment de Santa Caterina s'ha d'entendre dins d'una zona més àmplia, el barri de la Ribera, relacionada amb el port de la ciutat antiga, on nombroses excavacions han documentat un nombre important d'àmfores i de restes d'àmfores passades de cocció, malgrat que les estructures dels forns no s'han documentat. Així, una de les primeres troballes va fer-se al carrer de Montcada, i s'acaba de confirmar amb les excavacions de Sant Cugat del Rec (carrer de la Princesa, número 21) que era la continuïtat d'aquesta terrisseria. També al carrer de l'Argenteria s'havia documentat una extraordinària densitat d'àmfores tarraconenses.

Així doncs, malgrat que ja fa uns anys es coneixia l'existència d'una terrisseria a l'avinguda de Francesc Cambó, la qual ara ha estat confirmada pels recents descobriments a l'excavació del mercat de Santa Caterina, ha canviat la panoràmica de la producció d'àmfores al pla de la ciutat.

D'altra banda, no es poden ignorar les possibilitats que ofereix el jaciment per tal de poder establir una possible proposta de centuriació al voltant de la ciutat, ja que l'espai i el límit de la propietat estan molt marcats i la distribució de les restes té lloc en una zona concreta. La manca d'estructures a la resta del solar permet apuntar un possible ús agrícola, encara que no podem descartar la possibilitat que la zona de producció ceràmica s'estengués amb elements peribles no conservats.